

ПРОБЛЕМЪТ С/НА ЧОВЕКА В РАЗКАЗИТЕ НА СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

Мария Георгиева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Настоящият текст изследва психологическата мотивация зад осмиването на човека в разказите на Светослав Минков. През идеята за постигането на постчовек се разглежда връзката с трансхуманистичната идеология и ефектът на uncanny в сатиричните произведения на автора. Засягат се тематични свързаности в разказите на Светослав Минков и Хауърд Лъвкрафт в конструирането на ужаса.

Ключови думи: постчовек, трансхуманизъм, психологическа мотивация, ужас, uncanny

Abstract: This article explores the psychological motivation behind the satirization of the human being in Svetoslav Minkov's short stories. The relation between ideology of transhumanism and the effect of the uncanny is examined through the idea of becoming post-human. Lovecraft's stories are considered as relating to the meaning of construction of the uncanny.

Keywords: post-human, psychological motivation, transhumanism, horror, uncanny

„Американските“ разкази на Светослав Минков са подробно изследвани от сатиричната им страна. Няма да се фокусирам върху този техен ключов аспект, нито ще разглеждам съдържанието им като критика на социалните нрави и прояви – било то американски, или не. Ще се фокусирам върху причините и следствията, които оформят човека такъв, какъвто го виждаме – разглобен, фрагментарен. В този смисъл разказите на Светослав Минков по време на и след „диабolistичния“ му период не са коренно различни. В основата си прозата на Минков артикулира ужаса и нищо друго. Същинският ужас променя единствено проявлението си. От метафизичен, далечен, какъвто е в „Синята Хризантема“, става unheimlich¹ – нещото, което познаваш – в „Човекът, който дойде от

¹ Използвам оригиналния термин, тъй като преводът е спорен не само на български език. В настоящия труд използвам за източник преведеното на английски издание и поради тази причина отгук насетне ще използвам термина „uncanny“. Вж. Freud 2003.

Америка“². И това никак не е случайно. Ужасът на Първата световна война резултира дълбоко в психиката на човека и задвижва други, по-дълбинни негови проявления. По линията на uncanny ще се очертае и връзката на Светослав Минков с един от бащите на съвременния ужас – Хауърд Лъвкрафт², като доказателство за осъвременяването на стила на Минков. Своеобразно отражение на модерната човешка психика е технологичният напредък и в частност – появата и развитието на идеологията на трансхуманизма. Идеята, че човекът може да промени границата на човешкото, като модифицира гените си, елиминира възможността от страдание и болка и само така може да надделее над смъртта и собствената си природа (Hauskeller 2016: 3). На човека от ново поколение, който е на път да се произведе в разказите от периода 1932 – 1934 година, трябва да се обърне внимание, защото идеите на Светослав Минков вече не звучат невероятно. Когато четем „Човекът, който дойде от Америка“ и погледнем нашата домашна помощница от Amazon – Alexa, много от посланията в текста лесно могат да бъдат реактуализирани.

Пътят към постигането на новия постчовек се оказва онтологичният ужас. Всеки опит на човека да премине собствените си ограничения е увенчан с провал. Всеки опит на човека да бъде Transhuman е третиран буквално. Ако „преодолееш човека“, го губиш като дефиниция. В тази част от изследването ще проследя именно ужаса на задънените улици, по които ни развежда Светослав Минков:

Dead end на вечността

Срещата на човека с онова „тревожно познато“, което буквално парализира възможността му за действие, се изразява през основната допирна точка между разказите на Лъвкрафт и Минков – произходът на човека. Дарвиновата теория задава нова линия към възприемането за човека през двадесети век и намира пряко отражение не само в природните науки, но и в биосоциалното инженерство, където евгениката се развива благодарение на международен обмен на евгенични модели и проекти (Mircheva 2016: 17-18). Еволюционната теория е заложена и в целия конструкт на наратива при Лъвкрафт³. В „Сянка над Инсмут“ човекът се среща лице в лице със собствения си произход и изпитва

² Самият Лъвкрафт твори в периода 1917 – 1937.

³ Тук няма да изследвам цялостната идея за расовата хигиена, заложена в творчеството му, но ще се спра само на най-основния аспект, свързан с произхода на човека.

класическото *uncanny* – срещата с миналото. Но при Минков сякаш произходът на човека е много повече бъдеща проекция. Заигравката с еволюционната теория в „Маймунска младост“ е, за да покаже друга закономерност (валидна и при двамата автори) – обръщането на всички оръжия на науката срещу себе си. Иларион Матеев постига желанието си. Неочаквано лесно оперативните намеси се изпълняват с бързина и прецизност в повечето разкази на Минков. Науката и медицината се оказват подготвени от гледна точка на технически прогрес. В литературния свят на автора препятствието, пред което е поставено трансхуманистичното движение – техническата невъзможност, се оказва нищо. На читателя дори не се представя сложността на изпълнение на операциите или процесът по възстановяване. Всичко се случва просто за да ознаменува постигането на целта, или казано с трансхуманистична терминология – *superlongevity*⁴. Проблемът е, че вечното щастие от вечната младост се оказва не толкова трайно. Оказва се със срок на годност. Начинът е ясен: след намесата героят е по-красив, способен, намира любовта на живота си и му остава едно стъпало до върха на щастието. Ето го детето и хоп... както гласи третият закон на Нютон, всяко действие има равно по големина и противоположно по посока противодействие, а ако използваме Минковата интерпретация от „Сламеният фелдфебел“: „Всяка отрова си има своята противоотрова“ (Minkov 1931). Да бъдеш просто вечен и красив, да бъдеш самодостатъчен, е постигнато. И тук на героя е зададен големият реторичен въпрос: „Ако си самодостатъчен, тогава защо искаш продължение?“ Отговорът, освен че е ясен, е и брутален, но не само за „живота“ на героя. Оказва се, че човекът е неспособен да се върне „в началата си“, защото не знае как да еволюира, не знае какво да подобри. Нещо повече, той е пресрещнат от собствените си думи: „тревожи ме само *неизвестността*, пред която се намирам“ (Minkov 1932a). Онова „тревожно – познато“ се явява пред човека не от миналото, а от бъдещето. Ужасът не е просто в маймунското начало, а в маймунското начало, след като човек се е възприемал като еволюирал толкова дълго време. Ужасът да се върнеш към животинското, след като си се помислил за Бог⁵. Ключовото за тази интерпретация е в края. Разказът не свършва просто със самоубийството на подобрения, но „тревожен“ Иларион. Краткото продължение не само

⁴ Идеята на трансхуманизма е представена от Дейвид Пиърс чрез трите “super” – *superlongevity*, *superintelligence*, *super well-being*. Вж. повече в Ross 2020.

⁵ Вж. Blake, Molloy & Shakespeare 2012: 227 – 249.

доизпепелява имагинерността на щастието му, когато жена му го нарича „стопроцентов идиот“ (Minkov 1932a) и без никаква скръб продължава рестартирания си живот, но разбира се, разбива представите и на читателя. Маймунката си остава маймунка – тя не може да еволюира повторно.

Dead end на представата за себе си

Другата среща на човека с ужаса е в хибридацията му с машината. В „Човекът, който дойде от Америка“ сродяването се случва на ниво „отъждествяване“⁶: „По-рано го чувствувах като машина — днес, когато той е бездушна желязна кукла, аз го обичам като брат“ (Minkov 1932b). Формулата не е много по-различна от тази на „Маймунска младост“. Главният герой отново е уловен в собствените си думи: „...в края на краищата, въпреки изумителните постижения на съвременната техника, вие си оставате човек-машина, разбирате ли? Вие можете да бъдете прекрасно оръдие на чуждата воля, ала не и самостоятелна творческа личност“. В края на творбата сам човекът не отговаря на собствения си критерий за „човек“. Своеобразно доказателство намираме и в поставената диагноза – „циркулярна деконституция“. Разбира се, нещо като циркулярна деконституция не съществува извън реалността на разказа, но затова пък на тази очевидна езикова игра с читателя е дадена конкретизацията „маниакално депресивно състояние“. Ако се вгледаме в основите на това разпространено психическо заболяване, виждаме, че то е в корелация със съзидателната, творческа страна на личността, а основните „носители“ на заболяването са именно творците. Човекът е в творческа дисфункция. Той не е „самостоятелна творческа личност“. Като думи на лош пророк звучи закана на работа по-рано в текста: „Ще видим кой е оръдие на чуждата воля“ (Minkov 1932b). С поставянето на диагнозата се завърта и композиционната рамка на разказа. Човекът е в творческа дисфункция. Респективно... не е човек. Новото, по-задълбочено вглеждане в uncanny – ужасът от това да погледнеш вътре в себе си. Да прозреш собствената си неспособност. Да се вгледаш в слабото, уязвимото, човешкото и да се ужасиш от невъзможността да го промениш. Да прозреш колко нищожен можеш да бъдеш пред лицето на Времето. Това време, в което ти си прашина. Това време, в което

⁶ Фройд го назовава двойничество. Вж. Freud 2003: 141-143.

откритията, достиженията, наградите, успехите, парите... нямат никакво значение. Всичко се заличава с едно натискане на бутона. Силата на този заличаващ бутон, който се прокрадва в живота ни и обсебва мислите ни до пълно умопомрачение. И Минков с голямо остроумие ни показва последиците.

Всъщност последиците засягат друга идея на трансхуманистичната идеология – *super well-being*. Идеята, че можеш да „излекуваш“ нещастieto, е категорично отхвърлена в разказа. Самият Юнг илюстрира начина, по който работи човекът, така:

Ако се замислим за момент, ще разберем, че човек никога не възприема дадено нещо напълно и не го разбира изцяло. Той може да вижда, чува, докосва и вкусува, но колко далеч вижда и чува, какво узнава при допир и какво усеща на вкус зависи от количеството и качеството на неговите сетива. Това ограничава възприемането на обкръжаващия го свят. Използвайки научни инструменти, той може частично да компенсира несъвършенството на сетивата си. Например той може да увеличи обсега на своето зрение с бинокъл или слуха си с електрически усилвател. Но и най-сложният апарат не може да направи повече от това, да докара отдалечени или малки обекти в обсега на неговите очи, или да усили слабите звуци. Независимо от инструментите, които използва, в даден момент човек достига до границата на сигурността, отвъд която съзнаваното познание не може да премине (Jung 2002: 18 – 19).

Позицията, приложена в конкретния идеен контекст, показва, че човек има отговорност да развива личността си и това го превръща в *самостоятелна творческа личност*. Следователно няма никакво значение с какво ще го снабдиш, за да се чувства щастлив, защото рано или късно той ще осъзнае недостатъка на собствената си личност и ще трябва да го пребори с инструментите на собственото си съзнание.

Dead end на рационалното

„Рационалното“ в случая спокойно ще заместим с другия основен стълб на трансхуманизма – “*superintelligence*”. В постигането на суперзнанието обаче човек постепенно губи връзката си с онези същности, които Юнг нарича „инстинктивни части на човешкия дух“ (Jung 2002: 53).

Своеобразна кастрация на човешкото наблюдаваме в „Новият Робинзон“, където цялата парадигма на научните постановки бива пародирана. Науката, тази наука, която няма проблем с присаждането на маймунски жлези и рентгенови очи, науката, която може да си обясни на практика всичко, има проблем с разпознаването на човешко същество. „Изследваният човек не е в никакъв случай човек, а чисто и просто един преходен феномен между човека и маймуната — един истински питекантропус еректус“ (Minkov 1934). Това научно заключение поставя нови граници на човешкото и обяснява странната категоризация на родово-видовите връзки в целия разказ (а и в цялата белетристика на Минков). Учените не са хора. „Когато Ной е събирал в ковчега си представители на всички видове от животинското царство, той не е забравил и професорите...“ (Minkov 1934). Може би най-голямата ирония е, че са животински видове, които не еволюират от маймуна, но са събрани от най-големия враг на еволюционната теория – праотеца Ной. Оттук можем да направим и заключението, че учените не могат да разпознаят човешкото просто защото не притежават негов основен елемент. Познавателната функция, гносисът е характерен за човешкото същество не заради наличието на знание, а заради възможността човекът да борави с него, да интерпретира околния свят и явленията му през собствените си преживявания. Следва да се запитаме и какво ще се случи с това дълбинно познание, ако „новият“ човек не може да борави с него?

Частичен отговор получаваме в разказа „Made in USA“, където научната среда е представена като сбирщина на хора, които „чешат“ егото си и буквално умират от вълнение при получаване на заветната известност. Егоцентризмът завладява повествованието. Представата, която Минков гради до този момент за учените⁷, в този разказ е разиграна до краен предел. Освен че не са носители на истинско познание, техният стремеж за открития се свежда до стаята на собствения им дом. Научните открития ги откриват. Те ги правят известни и значими, не обратното. Тук ловко е поставен под въпрос смисълът от научни достижения. В съвременния свят целта на откритията се свежда до енциклопедичното, музейното (ако се върнем към „Новият Робинзон“). Знанието придобива формата на добавка, украса към човешкото. То е нещо странично, което черпиш отвън, а не дълбинен гносис, заложен в същността на човека.

⁷ Вж. Stefanov 1990: 111 – 113.

Привидно далечна изглежда връзката на Минков и Лъвкрафт в това отношение. Когато Лъвкрафт използва науката, той далеч не я пародира, просто показва отказа ѝ от възприемане на ирационалното. В „Съновидения във вешерския дом“ моделът „Фауст“ намира своята съвременна интерпретация: „Валпургиевата нощ вече не е плод на „суеверен страх от вкоренените в простолюдието вековни предразсъдъци“ (Lovecraft 2015: 207). Виденията се превъплъщават в действителността. Нещо повече – черните магии потенциално могат да бъдат доказани с помощта на квантовата физика. Възможността от научна обосновка предизвиква ужас, защото би доказала наличието на ирационалното. Самият край на разказа е посветен на безсилието на учените да разгадаят намерените в мансардата вещи – всичко там е отдалечено от предела на „възможното“ до такава степен, че хората предпочитат да не го класифицират, да не задълбават. Отказът от обсъждане на откритото е отказ от самото открито и последствията, които подобни феномени могат да имат за обществото.

Минков интерпретира *uncanny* буквално. Науката буквално отрича наличието на ирационалното. В „Къщата при последния фенер“ (тук няма да се спирам на поразителното конструктивно сходство със „Съновидения във вешерския дом“) ученият просто затваря очите си за ирационалното по същата причина, по която и учените в разказа на Лъвкрафт го правят – нещата, които не могат да бъдат доказани научно, всяват ужас. Прави впечатление обаче обръщането на този модел при Минков. Ако при Лъвкрафт има просто категоричен отказ, то пародията на Минков произвежда тотално смесване на границите на рационално и ирационално. Ирационалното е унищожено с рационални средства. Призракът се самоубива.

Проблемът е, че в отказа да докажеш нещо, което не разбираш, на практика самоубиваш възможността да направиш нови открития. Затова и учените в разказите на Минков не откриват нищо значимо ново, а само подобряват вече амортизираното: нови очи, нова младост. Дори в „Лунатин!... Лунатин!... Лунатин!...“ не можем да кажем, че имаме ново откритие, защото то е заместител на емоциите, от които постчовекът се е отказал доброволно. Тук проличава и острата, чисто физическа нужда от ирационално. Човекът от ново поколение губи емоциите си и трябва да ги произведе отново. Разбира се, това не се случва с постигане на душевен катарзис, а с намеса отвън. Излишно е да подчертавам, че тук поне имаме рационално самоубийство, но то е просто за да покаже

цялата закономерност в разказите на Минков – ужасът идва, когато унищожиш ирационалното, но резултатът е загубата на рационалното.

Ако за човека на тридесетте години на миналия век човек-робот звучи като научна фантастика, то ние говорим с него, той обгрижва децата ни, болните ни близки⁸, работи за нас, работи заедно с нас – той е част от ежедневието ни. Все по-голяма. И освен чисто моралните въпроси, които повдига такова едно съжителство, то ни принуждава да се замислим и за последиците. Какво е отражението на едно такова ново съжителство и най-важното – в кои човешки слабости се проявява?

Техническият прогрес в творчеството на Светослав Минков не е осмян просто защото е отречен. Осмян е, защото мотивацията зад опита му за развитие е грешна. Човекът, който иска да премине ограниченията на заложеното в природата си, е обладан от най-ограничаващата сила в пространствено-времевия континуум – собствения си егоцентризъм, и докато не промени подхода си, е обречен да среща ужаса във всяко свое начинание.

Библиография

Blake, Molloy & Shakespeare 2012: Blake, Ch., Molloy, C., Shakespeare, S. *Beyond Human: From animality to Transhumanism*. London: Continuum International Publishing Corporation, 2012.

Freud 2003: Freud, S. *The Uncanny*. London: Penguin Books, 2003.

Hauskeller 2016: Hauskeller, M. *Mythologies of Transhumanism*. Exeter: Palgrave Macmillan, 2016.

Jung 2002: Jung, C. *Chovekat i negovite simvoli*. Prev. Marina Boyadzhieva. Sofiya: Izd. “Lege Artis”, 2002. [*Юнг 2002*: Юнг, К. *Човекът и неговите символи*. Прев. Марина Бояджиева. София: Изд. “Леге Артис”, 2002.]

Lovecraft 2015: Lovecraft, H. *Otvad stenata na sanya*. Prevod Adrian Lazarovski. Sofiya: Izd. “Ibis”, 2015. [*Лъвкрафт 2015*: Лъвкрафт, Х. *Отвъд стената на съня*. Превод Адриан Лазаровски. София: Изд. “Ибис”, 2015.]

Meisenzahl 2020: Meisenzahl, M. *How Asia, the US, and Europe are using robots to replace and help humans fight coronavirus by delivering groceries, sanitizing hospitals, and monitoring patients //*

⁸ В борбата с коронавируса активно се използват роботи във все повече държави за наблюдение над пациентите. Повече в Meisenzahl 2020.

- Business Insider, 2020. [accessed on 7 June 2020]. <<https://www.businessinsider.com/robots-fighting-coronavirus-in-china-us-and-europe-2020-3>>.
- Minkov 1931*: Minkov, S. Slameniyat feldfebel // "Moyata biblioteka". [accessed on 11 June 2020]. <<https://chitanka.info/text/1587-slamenijat-feldfebel>>. [Минков 1931: Минков, С. Сламеният фелдфебел// „Моята библиотека“. [прегледан 11.06.2020]. <<https://chitanka.info/text/1587-slamenijat-feldfebel>>
- Minkov 1932a*: Minkov, S. Majmunska mladost // "Moyata biblioteka". [accessed on 16 May 2020]. <<https://chitanka.info/text/16549-majmunska-mladost> >. [Минков 1932a: Минков, С. Маймунска младост // "Моята библиотека". [прегледан 16.05.2020] <<https://chitanka.info/text/16549-majmunska-mladost> >.
- Minkov 1932b*: Minkov, S. Chovekat, koyto dojde ot Amerika // "Moyata biblioteka". [accessed on 05 June 2020]. <<https://chitanka.info/text/1578-chovekyt-kojto-dojde-ot-amerika>>. [Минков 1932б: Минков, С. Човекът, който дойде от Америка // "Моята библиотека", [прегледан 05.06.2020]. <<https://chitanka.info/text/1578-chovekyt-kojto-dojde-ot-amerika> >.
- Minkov 1934*: Minkov, S. Noviyat Robinzon // "Moyata biblioteka". [accessed on 5 June 2020]. <<https://chitanka.info/text/20182-novijat-robinzon>>. [Минков 1934: Минков, С. Новият Робинзон // "Моята библиотека". [прегледан 05.06.2020]. <<https://chitanka.info/text/20182-novijat-robinzon>>.
- Mircheva 2016*: Mircheva, G. Evgenika i biopolitika: osnovni ponyatiya i metodologicheski perspektivi. // Akademichno elektronno spisanie za kultura i izkustva, 13/2016. [accessed on 25 June 2020]. <http://piron.culturecenter-su.org/wp-content/uploads/2016/11/Gergana-Mircheva_Eugenics-and-Biopolitics.pdf>. [Мирчева 2016: Мирчева, Г. Евгеника и биополитика: основни понятия и методологически перспективи. // Академично електронно списание за култура и изкуства, 13/2016. [прегледан 25.06.2020]. <http://piron.culturecenter-su.org/wp-content/uploads/2016/11/Gergana-Mircheva_Eugenics-and-Biopolitics.pdf >.
- Ross 2020*: Ross, B. The Philosophy of Transhumanism: A Critical Analysis. Howard House: Emerald Publishing, 2020.
- Stefanov 1990*: Stefanov, V. Razkazvachat na „modernite vremena“. Sofiya: Izd. „Balgarski pisatel“, 1990. [Стефанов 1990: Стефанов, В. Разказвачът на „модерните времена“. София: Изд. „Български писател“, 1990.]